

*Назаренко Ольга Анатоліївна,
викладач кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВУ ПСИХОЛОГІЮ (ТЕОРЕТИЧНИЙ ВИМІР)

Питання правової психології є одним з найцікавіших у правничій думці та особливо значимим для сучасного суспільного життя. Оскільки, являє собою одну з фундаментальних засад для повноцінного функціонування і розвитку держави та громадянського суспільства. Разом з тим, правова психологія є невід'ємною складовою частиною правосвідомості людини, яка відображає її почуття, емоції, настрої та переживання. Вона допомагає суспільству зосередити свою увагу на пріоритеті для нього цінності мирного співжиття та співіснування. На сьогоднішній день виникають багато непорозумінь, суперечностей та конфліктів в середині соціуму, які спричинені дисбалансом у ставленні до права. Протиріччя між свідомістю людини, яка повинна розуміти виняткове значення права для громадського життя, як особливого регулятора її суспільних відносин, а також емоційним станом, що не залежить від формально встановлених приписів і може йти у розрізі з його офіційними положеннями. Саме тому перш ніж перейти до розгляду питання правової психології необхідно зосередити увагу на розумінні правосвідомості, яка за допомогою властивих їй елементів висвітлює у своїй структурі своєрідні психологічні особливості поглядів людини на право.

Незалежно від соціально значимих політичних, економічних, духовних чинників, які впливають на стан суспільного життя, його свідомість і внутрішній світ, правова психологія розкривається саме через призму поняття правосвідомості, яке досліджується у багатьох галузях знань. Так, І.В. Осика вважає, що пізнання навколишнього світу відбувається саме через правосвідомість, де формується усвідомлення, розуміння права і сама система знань та його вимог, вироблення напрямку і характеру поведінки у сфері права та ставлення до права в цілому. За своєю природою правосвідомість представляє не емоції, почуття чи інстинкти, а саме усвідомлення права [1, с. 8]. В.О. Рібаков вважає, що правосвідомість – це складне правове утворення, яке складається з трьох частин: правового відображення, правового пізнання, правового відношення, які можливо розглядати як стадії правосвідомості. Правосвідомість – це відображення правової дійсності, її пізнання і ставлення до неї [2, с. 28]. Ю.К. Погребна зазначає, якщо право по основним особливостям своєї субстанції представляє собою інституціональне утворення, яке виражається у системі загальнообов'язкових, формально-визначених норм, то правосвідомість вичерпується тим, що в праві воно є тільки вихідним моментом його субстанції – уявленнями про право, судженнями про необхідності юридичної структури взаємовідносин людей, настановами на той чи інший правовий режим в житті суспільства і явищами соціально-психологічного порядку, які стосуються правової сфери [3, с. 11]. Виходячи з

різноманітності підходів до розуміння правосвідомості І.Ю. Лимаренко зазначає, що її суттєвими ознаками є: 1) сфера суспільного пізнання; 2) відображає правову дійсність; 3) вміщує сукупність знань, теорій, поглядів, ідей, уявлень, ціннісних орієнтацій, оцінок, настроїв, емоцій, переживань, почуттів, звичок.; 4) визначає ставлення суб'єкта до чинного права; 5) регулює поведінку в юридично значимих ситуаціях; 6) формує уявлення про бажане право і у подальшому знаходить конкретне вираження в нормах права [4, с. 57]. Правосвідомість представляє собою унікальне явище, яке здійснює координацію шляху життєдіяльності людини, яка на основі відповідних уявлень, знань, розумінь про значення права врегульовує будь-які суспільні відносини.

Окрім того, під час розкриття сутності правосвідомості необхідно зазначити її структурні елементи. Так, зокрема в науковій літературі виокремлюються наступні: 1) раціонально-ідеологічні – це правові поняття, знання, ідеї, конструкції, теорії в системному науковому виразі, що складають правову ідеологію; 2) соціально-психологічні – правові почуття, суспільне і індивідуальне становище, які формуються на основі правових знань і уявлень про норми права, юридичних правах і обов'язках, законності, інших правових явищах і пов'язаних з їх безпосереднім сприйняттям та оцінкою; 3) поведінкові – правові настанови, в сукупності представляючи ціннісну орієнтацію особистості, звички, готовність до дій у сфері правового регулювання, які є посередньою ланкою між свідомістю і правовою діяльністю суб'єктів [5, с. 23]. Виходячи з вищезазначеної характеристики структури правосвідомості варто звернути увагу на центральний елемент в її будові, а саме правову психологію, яка особливим чином відповідає за обробку отриманої правової інформації на чуттєво-емоційному рівні, яка потім знаходить своє відображення у характері правової поведінки суб'єктів.

У контексті цього на далі слід звернутись до більш детального наукового бачення змісту правової психології. Зокрема О.М. Полякова висловлює позицію відповідно до якої під соціально-правовою психологією необхідно розуміти сукупність правових почуттів, ціннісного ставлення, настроїв, характерних для всього суспільства в цілому або певної соціальної групи [6, с. 38]. А.О. Титаренко вважає, що під правовою психологією варто розуміти сукупність почуттів, настроїв, емоцій людини, суспільства, держави, які виникають з приводу права та правових явищ [7, с. 16]. О.М. Панченко та І.О. Каніна говорять про те що, правова психологія виступає первинним елементом правосвідомості будь-якої людини. Це пов'язано з тим, що правові почуття, оцінки, настрої стосовно правових явищ (тобто емоційне сприйняття правової дійсності) виникає значно раніше правових ідей та концепцій [8, с. 340]. В.С. Бреднева зазначає, що соціально-психологічні компоненти правосвідомості відіграють значну роль у формуванні та реалізації права. Це або потужний фактор правового розвитку, прогресу у демократичних перетвореннях, або ж гальмування, опір покращенням, реформам. Разом з цим соціально-психологічні та раціонально-ідеологічні компоненти не існують ізольовано один від одного, а навпаки активно співпрацюють [5, с. 24 – 25].

Також, варто погодитись з думкою А.В. Кученєва стосовно того, що значення правової психології неможливо переоцінити. Адже під час знайомства з правовими ідеями людина з будь-яким рівнем знань про право формує власне чуттєве ставлення до нього, на основі якого виробляє поведінку ставлення до закону. Правова психологія визначає саме право з моменту його створення, тобто правотворчості до моменту контролю за його реалізацією. Вона відображає чуттєву оцінку правового розвитку суспільства, підтримуючи функціонування правової системи на інтелектуальному та психологічному рівнях [9, с. 24]. Таким чином, стає помітним той факт, що правова психологія представляє собою особливо цінне значення для життєздатності не тільки окремої людини, але й цілого суспільства, яке прагне функціонувати в умовах демократії та справедливості.

Саме тому, коли йде мова про правову психологію на першому місці завжди знаходяться почуття та емоції людини, які уособлюють собою дійсне її ставлення до права. Емоційний стан відображає правову дійсність очима кожного з окремо взятих суб'єктів. У залежності від того в якому стані він перебуває на момент її сприйняття й залежить характер його подальших дій. Саме тому, для того щоб правильно зорієнтувати бажаний з позиції права розвиток подій необхідно звернутись до взаємопов'язаної з нею складовою правосвідомості, а саме правовою ідеологією. Як зазначає М.П. Недюха правова ідеологія представляє собою поєднання правових теорій та ідей, норм і поглядів, які в концептуальному вимірі оцінюють, відображають та орієнтують процес соціальних змін як безпечного з позиції права та політики буття людини, становлення громадянського суспільства та держави [10, с. 22 – 23]. Також О.М. Полякова вважає, що правова ідеологія є систематизованим науковим вираженням правових принципів, поглядів, вимог різних прошарків та груп населення, суспільства, які чинять активний вплив на формування та функціонування політичного режиму, створення ціннісно-нормативної орієнтації суспільства [6, с. 38]. Відповідно суттєвими рисами правової ідеології на думку Д.Ю. Циганкової виступають: 1) змістовий аспект: аспект – це завжди сукупність ідей про право; 2) діяльнісний аспект – сприяє формуванню стандартних оцінок та правових цінностей, а також напрацюванню правових настанов; 3) суб'єктивний аспект – суб'єктом є носій правосвідомості [11, с. 184]. Разом з тим, В. Толстенко приходиться до висновку, що правова ідеологія, з одного боку, безпосередньо несе в собі всі необхідні елементи, які утворюють інтелектуальний зріз правової культури, а з іншого – сприяє реалізації всіх її основних функцій. Сама по собі правова ідеологія здійснює вплив на такі базові елементи правової культури, як правові відносини, правопорядок та правова свідомість [12, с. 23]. Так, слушною є думка І.М. Максимової, яка зазначає, що не існує ідеології, яка б знаходила себе тільки в теоріях і нехтувала при цьому потребами, емоціями, так само і не має правової психології, яка б виключала ідеї, принципи та все інше [13, с. 27]. Правова ідеологія несе в собі погляди та ідеї про право, які знаходяться у взаємозв'язку з почуттями та емоціями людини, що містяться у правовій психології. Таким чином, можна побачити, що ці структурні елементи

правосвідомості являються не просто взаємозалежними, але й взаємодоповнюючими один одного явищами.

Отже, підсумовуючи все вищезазначене слід зауважити, що питання правової психології має особливий характер з власними особливостями, які притаманні її сутності, яка містить у собі численні емоції, почуття та переживання. Для того щоб, вдалося більш уважно розглянути її сутність необхідно звернутись до поняття правосвідомості, яка у своїй структурі містить елемент правової психології. Правосвідомість має особливо важливе значення для людини і суспільства, адже знання, уявлення, розуміння права, наявність поваги до нього говорять про цивілізований та демократичний загальний стан соціального розвитку. Поряд з цим, так важливо з позиції правової психології звернути увагу на підсвідомий стан людини, який самостійно справляється з розумінням та сприйняттям різноманітних явищ, які не завжди позитивно впливають на її внутрішній психологічний стан. Саме тому правова психологія на відміну від всіх інших звертає особливу увагу не просто на отримані та засвоєні людиною знання про право, а перш за все на її внутрішні почуття та емоції, які воно викликає. У більшій мірі у свідомості людини право асоціюється з можливістю встановлення справедливості, яка є бажаним результатом та ідеалом для кожного. Бажання її досягнення різним чином впливає на характер почуттів та емоцій кожного з суб'єктів. Разом з тим правова психологія пов'язується з правовою ідеологією, яка формує ціннісні ідеї про право з урахуванням почуттів та емоцій людини. Ідеї про право збагачують та розширюють коло правосвідомості. Правова психологія звертає увагу на індивідуальні особливості реакції людини під час її знайомства з правовими явищами, які зачіпають важливі для неї індивідуальні цінності, що не можуть бути реалізовані без їх участі. У зв'язку з чим й надалі, щоразу будуть виникати нові настрої та емоції, які функціонуватимуть в просторі правової психології.

Список використаних джерел

1. Осика І. В. Правова культура у формуванні правової, соціальної держави : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2004. 20 с.
2. Рыбаков В. А. Правосознание: к вопросу о понятии. *Вестник Омского университета. Серия «Право»*. Омск, 2015. № 3 (44). С. 23–28.
3. Погребная Ю. К. Методы научного познания категории «правосознание». *Юриспруденция*. Москва, 2011. № 3. С. 10–17.
4. Лимаренко И. Ю. Существенные признаки правосознания. *Общество и право*. Краснодар, 2009. № 4 (26). С. 55–57.
5. Бреднева В. С. Системный анализ структурных компонентов правосознания. *Ленинградский юридический журнал. Пушкин*, 2004. № 3 (9). С. 22–32.
6. Полякова О. М. Правова культура і правосвідомість як засоби стабілізації політичного режиму. *Держава і право*. Київ, 2005. Вип. 29. С. 34–39.

7. Титаренко Т. А. О содержании правосознания. *Психопедагогика в правоохранительных органах*. Омск, 2010. № 4 (43). С. 15–18.

8. Панченко А. М., Канина А. И. Правовая психология как элемент правового сознания сотрудников органов безопасности. *Вестник университета*. Москва, 2014. № 20. С. 339–342.

9. Кученев А. В. Современное понимание и структура правосознания. *Вестник Московского университета МВД России*. Москва, 2017. № 1. С. 22–25.

10. Недюха М. П. Правова ідеологія українського суспільства : монографія. Київ : МП Леся, 2012. 400 с.

11. Цыганкова Д. Ю. Правовая идеология: аспекты понимания. *Вестник Московского университета МВД России*. Москва, 2010. № 8. С. 183–185.

12. Толстенко В. Правова ідеологія в процесі формування правової культури: проблеми теорії і практики. *Юридична Україна*. Київ, 2009. № 4. С. 18–24.

13. Максимова И. М. Правосознание как источник правового поведения личности : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Тамбов, 2005. 181 с.

*Оверчук Михайло Вікторович,
заступник начальника сектору
Головного управління Національної
поліції в Київській області,
майор поліції*

АКТУАЛЬНЕ ПИТАННЯ ГЕНЕЗИСУ ЮРИДИЧНОЇ ДУМКИ ЩОДО ОЗНАК ПРАВОМІРНОЇ ПОВЕДІНКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

До найважливіших завдань, що стоять перед державою та суспільством на сучасному етапі його розвитку, належить забезпечення можливостей реалізації прав і свобод людини й громадянина. Вирішення цього завдання зумовлюється різноманітними факторами, серед яких важливе місце займає утвердження законності й правопорядку, що можливо лише в тому разі, якщо правомірна поведінка суб'єктів правовідносин стане нормою їх життя.

Генезис юридичної думки щодо ознак правомірної поведінки, вчені розглядають з трьох напрямів: дуалістичний, змістовий і множинний.

1. Дуалістичний. Вчені В.М. Кудрявцев й В.П. Казимирчук у загальних рисах охарактеризував категорію правомірної поведінки, де відносять правомірну поведінку до найважливіших проблем сьогодення [3, с. 37].

Отже, ознаки правомірної поведінки, які виділяють вчені є суспільно-корисною соціальною поведінкою, оскільки забезпечує гармонійність та організованість громадського життя, втілена в юридичну форму – відповідає вимогам і принципам права, підконтрольність правомірної поведінки державі, здатність правомірної поведінки викликати юридичні наслідки, має свідомо